

Nr 12.

Ankom till Riksdagens kansli den 5 april 1913 kl. 1 e. m.

Första kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr 12, i anledning av en av herrar Stadener och Gullberg väckt motion, nr 68, angående skrivelse till Konungen i fråga om införande av en friare församlingsbildning inom svenska kyrkan.

I en inom Första kammaren af herrar *Stadener* och *Gullberg* väckt motion, nr 68, i vars syfte herr *Holmquist* instämt, och vilken hänvisats till kammarens första tillfälliga utskott, har hemställts, att Riksdagen ville i skrivelse till Konungen anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta utreda, huruvida och under vilka villkor en friare församlingsbildning inom svenska kyrkan kunde äga rum, samt för Riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kan föranleda.

Till stöd för ifrågavarande hemställan hava motionärerna anfört följande:

»Det torde få anses som en erkänd sak, att uniformitet i religiösa **Motionen.** samfundsformer numera är omöjlig och mångenstädes uppfattas såsom obehörigt tryck på personligheten. Därmed är ingalunda uttalat, att av samhället erkända former kunna undvaras. På det religiösa området som annorstädes inom folklivet samlar sig utvecklingen småningom inom vissa samfundsmässiga former, vilka, då de vunnit stadga, begära erkännande. Till en dylik punkt i utvecklingen torde de religiösa förhållandena i vårt folk nu hava kommit.

Konventikelplakatet borttogs 1858, sockenbandet lüstes 1859. Men *Bihang till Riksdagens protokoll 1913. 12 saml. 1 avd. 9 häft. (Nr 12.) 1*

det behöfliga positiva arbetet från samhällets eller lagstiftningens sida på tidsenliga former för församlingslivet uteblev. Territorialförsamlingens begrepp var emellertid i väsentliga delar rubbat. Om det än blivit i princip fasthållet, så har dock en upplösning och en oreda inträtt, ur vilka det är ett trängande behov att framkomma till klarhet och stadga. Detta behov torde vara erkänt inom ganska olika grupper af vårt religiösa folkliv.

Under det sista halvsekle ha stora delar av landet sett fri församlingsbildning inom kyrkan utbreda sig. Det är möjligt, att denna församlingsbildning icke under sitt tidigare skede företett fastare former. Nu har det emellertid, särdeles i vissa delar av riket, nått sådan tradition och styrka, att frågan om sättet för dessa församlingars erkännande föreligger. En allvarlig påminnelse härom lämnades sistlidne riksdag, då tillstånd begärdes åt föreståndare för religiösa samfund inom kyrkan att förrätta dop och jordfästning.

Till erinran om frågans omfattning må, med bruk av den så kallade dissenterskattekommitténs uppgifter, som avse år 1905, anföras, att sagda år räknade svenska baptistsamfundet 44,656 medlemmar, svenska missionsförbundet 87,306 medlemmar, metodistkyrkan 14,979 medlemmar. Härtill kommer det betydande antal, Evangeliska Fosterlandsstiftelsens missionsföreningar upptaga, samt några mindre sammanslutningar.

Det bör av dessa rörelers kvarstannande inom kyrkan kunna dragas slutsatsen, att frågan icke löses genom erbjudandet att utträda och att bilda dissentersförsamlingar. Det torde för övrigt kunna betvivlas, att den kyrka, som önskar att vara folkkyrka i verklig mening, gör rätt eller är befogad att, då någon meningsskiljaktighet uppstår, icke föreslå annan lösning än denna: gå ut och bilda dissentersförsamling. I varje fall är det tydligtvis icke denna form av samvets- och lärofrihet, som efterfrågas.

Finnes det icke en bättre gestaltning av friheten? Bör icke den, som med månget band är fäst vid sina fäders religiösa institution, men som, under trycket av nya tider och nya erfarenheter, i något visst hänseende omformat sin religiösa tankegång, äga rätt att kvarstå i det nationella religionssamfundet! Som en oförtjänt kränkning känner han uppmaningen att gå sin väg. Frihet icke utom kyrkan, icke vid sidan om kyrkan, utan frihet inom den gamla, av honom trots allt med tillgivenhet omfattade kyrkan: det är detta han begär. Spörsmålet blir då, om fria religiösa samfundsformer kunna erhålla existensrätt och erkännande inom den nationella kyrkoorganisationen.

Problemet är ingalunda nytt i historien. Det är fasthellre av syn-

nerligen gammalt datum. Det torde kunna sägas, att redan Birgitta var en frireligiös personlighet med såväl läroåskådning som författningsideal, vilka avveko från medeltidens officiella kyrka, och kring vilka, om dissenternamnet fästats vid dem, kunnat uppväxa kamporganisationer. Men man löste problemet. Man tillät rörelsen att gruppera sig i brödra- och systerkretsar. Ur liknande kretsar hämtade kyrkan mer än en gång sina bästa män. Man fick ur dem ett fromhetsliv, av vilket territorialförsamlingarna hade det största gagn.

Även Luther kände frågan och anade dess lösning. I hans framtidsbild av evangelisk kristenhet ingick vid sidan om eller inom territorialförsamlingen möjlighet till personalförsamling, i vilken människor, som i varandra sågo bröder och systrar, kunde sammansluta sig för uppbyggelse, sakramentsförvaltning och inbördes tukt.

I åtskilliga protestantiska folkkyrkor arbetar man för närvarande på lösningen av denna fråga. I Norge har år 1911 »kirkekommissionen» inkommit med förslag om de villkor, under vilka bildande av personalförsamlingar, erkända av statliga och kyrkliga myndigheter, skulle kunna äga rum inom kyrkan.

Att lösningen av frågan om personalförsamlingar inom kyrkan erbjuder svårighet kan icke bestridas. Särskilt noga måste övervägas förhållandet mellan den tänkta församlingsbildningen och den gamla territorialförsamlingen. Att denna måste fortfarande bestå är nödvändigt redan av religiöst pedagogiska skäl. Men just nu präglas samvaron mellan åtminstone vissa religiösa grupper i vårt folk av en märkbar fördragsamhet och av aktning för varje ärlig övertygelse i hithörande frågor. Om lösningen eftersökes i detta sinnelag, torde den vara möjlig att finna utan alltför stora svårigheter.»

Frågan om friare församlingsbildning blir i vårt land icke av betydelse förrän hän emot mitten av det förra seklet. Enstaka ansatser till friare uppfattning gävo sig nog till känna, men i stort sett hade det religiösa folklivet prägel av fast enhetlighet. Redan vid Uppsala möte 1593 erhöll detta sitt uttryck i följande klara och tydliga uttalande: »Man hade både av exempel såväl som av förfarenhet både uti främmande land såsom eljest förnummit ingenting skadligare vara uti något konungarrike än tvist och oenighet, och intet nyttigare och gagneligare eller det som mera förbinder hjärtan tillsammans än sämja och enighet och särdeles i religionen».

Statens rätt att upprätthålla den religiösa enhetligheten inom nationen

Historik.
*Tiden före
1800-talets
mitt.*

fastslogs genom westfaliska freden, som erkände grundsatsen, att varje stat ägde frihet att självständigt bestämma den kyrkliga trosbekännelse, som den ville omfatta eller hos sina undersåtar godkänna, dock under förbehållen frihet för dem, som hade annan kyrklig tro, att ur landet utflytta.

Under inflytande av denna grundsats tillkommo 1686 års kyrkolag liksom i stort sett även det så kallade konventikelplakatet eller Kungl. Maj:ts plakat och förbud av 1726 »angående de olovliga sammankomster, vilka uti enskilda hus till en särskild och enkannerlig gudstjänsts förrättande anställas, samt deras straff, som därmed beträdas».

Visserligen meddelades, i synnerhet under 1700-talets senare hälft, tillstånd till religionsutövning, med vissa bestämda förbehåll och inskränkingar, åt mosaiska trosbekännare och åt utländska undersåtar av främmande tro, vilka bosatte sig i landet. Men dessa undantag rubbade icke den strängt enhetliga gestaltningen av nationens religiösa liv.

Konventikelplakatets upphävande 1858 och sockenbandets lösande 1859.

Emellertid var läget vid 1800-talets mitt väsentligen förändrat. Vissa trakter av landet hade uppleft fria religiösa rörelser, som stundom leddes av prästmän, stundom av lekmän. På några enstaka håll uppträdde visserligen dogmatiska särmeningar i en eller annan punkt, men på andra åter begärdes endast liturgisk frihet, och på alla slutligen åstundades vidgade möjligheter till sammanslutningar vid sidan av kyrkoförsamlingen.

Ställningen belyses på ett ingående sätt af lagutskottet vid 1856—58 års Riksdag. Med anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående utvidgad religionsfrihet och vissa därmed gemenskap ägande ämnen yttrade lagutskottet, att tidens behov riktade sig mot ernående av större frihet inom den bestående svenska kyrkan, varför utskottet till rubrik begagnade orden: »Om friheten inom den svenska kyrkan». Utskottet uttalade därvid bland annat: »Blickar man nu omkring sig, så kan icke emotsägas, att man erfar en andlig rörelse och en oro inom kyrkan, som hon ej synes mäktig att bekämpa. Men varthän syftar denna rörelse? Vadan kommer denna oro? Tränger man ned i djupet, så upptäcker man snart att striden i själva verket icke rör det väsentliga eller själva den lära, kyrkan bekänner, utan de former, vari läran oss kungöres. Man finner, hurusom folket allt mer och mer vaknar till en innerligare tro, till en sannare gudsfruktan, med ett ord, hurusom ett djupare religiöst liv synes uppspira; och det är detta liv, som nu påtränger med ropan på tillfredsställelse, på lossande av former, vilka hindra den andliga rörelsen, och på en frihet,

vilken kyrkans nuvarande författning ej medgiver. Därav oron i sinnena.» Utskottet fortsätter: »Uti det föregående har utskottet antytt behovet av ett friare utrymme för det andliga livet än den svenska kyrkans författning nu medgiver. De som med uppmärksamhet följt de religiösa rörelserna, som särdeles under senare decennier hos oss uppenbarats och alljämnt vuxit i omfång, hava ej heller kunnat med likgiltighet betrakta dessa rörelser, ej vara blinda för de faror för kyrka och samhälle, som därav kunde bliva en följd, och således ej heller sluta örat till för de från nära nog alla landsändar framställda fordringar på en frihet inom kyrkan, som tillfredsställer de andliga behoven och lugnar de upprörda sinnena.»

Utskottet föreslår därpå konventikelplakatets upphävande och sockenbandets lösande, varom Riksdagen jämväl tillskrev Konungen. Kungl. Maj:t utfärdade 1858 och 1859 förordningar i överensstämmelse härmed. Den första av dessa förordningar tillförsäkrade medlemmar av svenska kyrkan rätt till gemensamma andaktsövningar utan prästerskapets ledning. Den senare gav rätt att till sakramentsförvaltning bruka annan prästman än sockenprästen.

Dessa förordningar avsågo inomkyrkliga förhållanden. För utom svenska kyrkan stående, så kallade främmande trosbekännare utfärdades förordningen av 1873. Lagutskottet vid sagda års riksdag, som tillstyrkte densamma, underlät icke att i följande ordalag betona månheten om kyrklig enhet: »Det lärer få antagas såsom obestriddigt, att kyrkans enhet alltid måste betraktas såsom en fördel för samhället och att lagstiftningen följaktligen bör göra allt vad på densamma ankommer, så vitt det ej strider emot religionsfrihetens grundsatser, för att bibehålla denna enhet.»

Emellertid hade genom 1858 och 1859 års nyssnämnda förordningar icke träffats anstalt för tillgodoseende av de friare religiösa rörelsernas behov av samfundsmässiga former. Man hade tillsvidare förbisett nödvändigheten att skapa förbindelseleder mellan nationens nedärvda religiösa organisation och dessa nya företeelser. Försök att häva detta förbiseende gjordes visserligen efter någon tids förlopp, men utan framgång.

Vid kyrkomötet 1868 motionerade dåvarande professorn, sedermera biskopen C. A. Cornelius, att »prästmän måste varda inrättade i alla stiftstäder, där utexaminerade folkskollärare eller med dem i kunskapsmått jämförliga personer kunde erhålla nödig teoretisk och praktisk utbildning för prästkallet, ehuru utan rättighet att varda ordinerade annat än vid

*Förslag om
lekmanna-
verksamheten.*

förefallande brist på akademiskt bildade prästkandidater, och utan ansökningsrätt till pastorat, såvida de icke genom ett inför vederbörande domkapitel avlagt disputationsspecimen eller på annat sätt styrkt sig hava förvärvat en med de akademiskt bildade prästernas kunskapsmått jämförlig teologisk lärdom». Säsom motiv anförde förslagsställaren utom prästbristen följande: »I synnerhet i våra dagar har erfarenheten visat, huruledes många lekmän utan teologisk underbyggnad uppträda säsom ordets förkunnare och därvid onekligen ofta röja stor naturlig fallenhet och inre kallelse för predikoämbetet. Toges sådana personer om hand och utrustades med redig och klar insikt i Guds ord och vår kyrkas bekännelse, så skulle kyrkan i dem utan tvivel kunna erhålla mången gång verkliga kapaciteter, om vilka hon nu går miste.»

I liknande syfte väcktes vid samma kyrkomöte motion av lektorn J. Widén, som önskade ett evangelistämbete åt lekmän, vilka hade »beläsenhet i bibelordet jämte försvarlig förmåga att enkelt och redigt detsamma förklara». Säväl denna som föregående motion avslagos.

Vid 1878 års kyrkomöte väcktes av professor Sigurd Ribbing en motion av följande innehåll: »Det är bekant, att den lekmanverksamhet inom kyrkan, som består i andliga föredrag av så kallade kolportörer eller andra församlingsmedlemmar, vilka icke äro präster, i våra dagar vunnit en ganska stor utbredning, vilken åtminstone i vissa delar av landet är i ständigt tilltagande. Att försöka hindra eller inskränka denna verksamhet synes mig — även om man, mot vad som är händelsen, ansåge sådant möjligt — varken billigt eller önskvärt — — —. Fastmera har ifrågasvarande lekmäns uppträdande säsom lärare i religion och predikanter, vilket vi i våra dagar bevittna, ofta — från början måhända över huvud taget — framkallats av ett verkligt religiöst behov — — —. Det lär knappast behöva sägas, att om någonsin, så företrädesvis i våra dagar framstår säsom en av kyrkans ändamål förestavad och för dess eget kraftfulla bestånd nödig uppgift att inom sig förena och till enig samt genom enigheten stark medverkan med sig förena och i sig sammanhålla alla dem, vilka väsentligen äro livade av samma anda och bestämda av samma motiv, som äro eller böra vara kyrkans egna. Därför framstår ock oeftergivligheten av åliggandet för kyrkan att söka anvisande av ett sätt för de kyrkans medlemmar, som, ehuru icke präster, anse sig kallade att mera direkt och aktivt verka säsom lärare och ledare i religionens tjänst, och vilkas hithörande verksamhet i anseende till ledande principer och syfte väsentligen överensstämma med kyrkan. Jag tager mig friheten föreslå, det kyrko-

mötet behagade besluta, att underdånigt anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t, genom sakkunnige män eller på sätt Kungl. Maj:t lämpligast synes, låta utarbета och för nästa sammanträdande kyrkomöte framlägga förslag om sådana anordningar, genom vilka kyrklig befogenhet kan lämnas lekmän, som därtill äro benägna och prövas lämpliga, att, enligt kyrklig myndighets anvisning och under dess ledning, genom religiösa föredrag verka i den svenska lutherska kyrkans tjänst och till den svenska församlingens bästa.»

Denna motion avstyrktes av vederbörande utskott, som förmenade, att »åtskilliga tecken antyda en början till en vaknande insikt, att, om lekmanpredikan skall bliva till välsignelse, så måste denna ställa sig i samband med kyrkans ämbete och under dess uppsikt.» Motionen avslogs.

Vid 1883 års kyrkomöte yttrade i inlämnad motion klockaren Sven Rosenberg bland annat följande: »Det bör erkännas, att senare årens lagstiftning i vårt fädernesland icke obetydligt lossat på banden i dessa avseenden. Men jag kan icke finna annat än att vad man gjort endast varit negativt och huvudsakligen framkallat av tidsandans fordringar på mildhet och humanitet i lagstiftningen och ingalunda i ändamål att därigenom framkalla de andliga gåvor och krafter, som möjligen kunna finnas inom församlingen — — —. Det kan icke, utan mot bättre vetande, förnekas, att under mer än ett halvt århundrade en kraftig och ganska allmän religiös väckelse genomströmmat vårt kära fädernesland — — —. Den önskan har länge och tämligen allmänt uttalats, att den andliga lekmanverksamheten måtte kunna inordnas i kyrkans tjänst. Jag har mig dock icke bekant, att från kyrkans sida något försök blivit gjort till ett sådant inordnande, men väl att de tillbudna lekmanatjänsterna blivit tillbakavisade — — —. Jag föreslår, att kyrkomötet måtte för sin del besluta och hos Kungl. Maj:t underdånigst anhålla om en sådan utsträckning och förändring av stadgandet i 19 kap. 5 § av kyrkolagen, att prästerskapet bemyndigas att till biträde i församlingsvården använda därtill lämpliga, begåvade och bekännelseetrogna lekmän för predikande, förhørs- och uppbyggelsesammankomsters hållande samt möjligtvis även vid distribuerande av Herrens heliga nattvard i kyrkan.» Motionen avslogs.

Vid 1888 års kyrkomöte föreslog dåvarande domprosten, sedermera biskopen E. I. Keijser, att kyrkomötet skulle hemställa, »att Kungl. Maj:t täcktes i nåder vidtaga de åtgärder i lagstiftningsväg, som prövas nödiga och lämpliga till förekommande av att kyrkliga handlingar förrättas av personer, som därtill sakna laglig befogenhet».

Under överläggningen yttrade prosten, sedermera biskopen N. J. O. H. Lindström: »Kyrkan har alltid varit angelägen om att så kringgärda utförandet av dessa handlingar, att de skulle vara skyddade för all profanering, och inom vår svenska kyrka har helgden av dem alltid varit djupt inristad i folkets hjärtan. Nu är emellertid fara för handen, att medvetandet om dessa kyrkliga handlingars allvar och helgd skulle slappas och försvinna. Det har nämligen varit vår tid förbehållet att bliva den, då utförandet av dessa handlingar: dop, utdelande av den heliga nattvarden, vigsel, begravning, allt mer och mer skulle tagas om hand av vem som helst. Får detta fortgå ostraffat och ohämmat, kan följden icke bli annan än den, att, medan de, som veta vad de äga i Herrens heliga handlingar inom församlingen, djupt såras i sina samveten, det släkte, som uppväxer under intrycket av dessa kyrkliga handlingars utförande utom området för församlingens kult och av vilken församlingsmedlem som helst, snart förlorar all känsla för det heliga, en känsla, utan vilken ingen varaktig gudaktighet kan finnas».

Biskopen G. Billing yttrade under samma överläggning: »Denna motion innebär en maning till den svenska kyrkan att icke blott förändra en eller annan liten lagparagraf utan ock att anställa en grundlig revision av alla handa abstrakta principer, vilka gått och gällt såsom axiomatiska, men vilka äro varken axiomatiska eller sannfärdiga. — — Ställningen i landet är sådan att detta års kyrkomöte icke synes böra åtskiljas utan att man begärt att Kungl. Maj:t ville tillse, om icke något kunde göras med anledning av här överklagade missförhållanden».

Motionen bifölls av kyrkomötet, men lagstiftning i föreslagen riktning har icke ägt rum.

Försök att bereda lekmanverksamheten erkänd plats inom det nationella kyrkosamfundet hade alltså företagits men misslyckats. Orsaken till denna utgång torde bland annat ligga däri, att icke lekmanverksamhetens betydelse blivit tillfullo insedd samt att, där dess värde uppskattats, dock icke de framställda förslagen inrymt densamma tillräcklig rörelsefrihet. Lekmanverksamheten hade nämligen småningom utvecklat sig till församlingsbildande verksamhet. Av den till andaktsövning samlade åhörarekretsen hade blivit en religiös förening, av föreningen blev församling med föreståndare och medlemmar. Det var naturligt att dessa friförsamlingar, efter uppnående av stadga och fasthet, skulle erfara behov av samhällets erkännande genom lagstiftning.

Vid riksdagen 1899 inlämnades av lektor P. P. Waldenström en motion om skrivelse till Konungen med anhållan »att Kungl. Maj:t må låta utarbета samt för Riksdagen snarast möjligt framlägga förslag till sådan ändring i eller tillägg till Lag om registrerade föreningar den 28 juni 1895, att samma rättigheter, som enligt denna lag tillkomma föreningar för ekonomisk verksamhet, må tillförsäkras även föreningar av annan art».

Förslag till lag om ideella föreningar.

Lagutskottet, som samtidigt behandlade liknande motion av annan motionär, tillstyrkte motionen och yttrade: »Utskottet finner förevarande motioners syfte förtjäna beaktande. Med den stora utsträckning, föreningsväsendet erhållit i vårt land, blir det ett mer och mer kännbart behov att erhålla laglig reglering av jämväl sådana föreningar. — — — Osäkerheten i fråga om föreningarnes rättsliga natur sträcker sig även till deras inre förhållanden. Utskottet vill i sådant hänseende erinra, hurusom spörsmålet, i vilken form rättsgiltiga beslut i föreningens angelägenheter skola fattas, mången gång föranlett svårigheter, särskilt då fråga varit om avyttrande av förening tillhörig fastighet. Lagstiftningens ingripande jämväl på detta område torde sålunda kunna anses av behovet påkallat».

Riksdagen beslöt i överensstämmelse med utskottets tillstyrkan, och Kungl. Maj:t tillsatte 1901 en kommitté, som bland sina medlemmar räknade lektorn P. P. Waldenström, och som 1903 inlämnade förslag till lag om registrerade föreningar för annan än ekonomisk verksamhet. Förslaget undergick sedan ytterligare bearbetning och förelades Riksdagen 1910. Lagutskottet tillstyrkte detsamma med vissa ändringar. Första kammaren antog för sin del förslaget med någon ändring. Andra kammaren avslöt förslaget med, bland annat, den motiveringen, att det syntes allt för omfattande och invecklat, vad anginge så kallade ideella föreningar, varför kammaren, med bifall till motion av herr J. Byström, föreslog Riksdagen att anhålla om nytt förslag till lagstiftning särskilt för ideella föreningar.

Förslaget hade alltså förfallit, men behovet av ordnade rättsförhållanden för så kallade ideella föreningar hade allmänt erkänts. Under överläggningen i Andra kammaren hade meddelats ett av lektorn P. P. Waldenström avlatet yttrande av följande innehåll: »Enligt min mening vore det en stor skada, om Riksdagen skulle avslå det nu föreliggande förslaget. Det är sant, att genom dess upphöjande till lag skulle många församlingar och andra föreningar nödgas underkasta sig åtskilliga besvärligheter, som de nu icke ha. Men dessa besvärligheter äro dock ingenting att tala om i jämförelse med nyttan av reda och klarhet i de kristliga föreningarnas borgerliga ställning.»

Sedan myndigheter och föreningar av olika slag därpå ånyo yttrat sig, varvid bland annat utröntes att kända ideella föreningar utgjorde 9,702 med 1,130,654 medlemmar, därav föreningar med religiöst syfte 2,245 med 182,828 medlemmar, framlades i en kunglig proposition för Riksdagen 1911 nytt förslag till lag om ideella föreningar särskilt för sig samt i enklare form. Ett flertal motionsvis gjorda ändringsförslag eller avslagsyrkanden framkommo. Bland annat anmärktes, att förslaget, med förbi-seende av föreningslivets behov att självt välja sina former, allt för mycket inblandade sig i dess inre angelägenheter.

Lagutskottet tillstyrkte emellertid förslaget med viss ändring. Första kammaren godtog detsamma. Andra kammaren avlog det efter ett anförande av herr J. Byström, som yttrade: »Jag skulle vilja uttala den önskan, att, då en blivande lagstiftning kommer att utarbetas, man må taga sådan hänsyn till föreningslivet, att man skiljer på den olika arten av föreningar så långt detta är möjligt. — — — Bäst vore, att det bleve en särskild lag för religiösa och fromma organisationer och en annan lag för fackföreningar och med dem likställda sällskap.»

Försöket att genom lagstiftning om så kallade ideella föreningar förvärva åt friförsamlingar en genom lag ordnad ställning inom samhället hade alltså icke lett till önskat resultat. Överläggningen hade slutat med insikten om behovet av särskild lag för religiösa organisationer utan sammanblandning med föreningar av icke religiös art.

Förslag om kyrkolagstiftning.

Fråga kan då bliva, om icke ärendet i själva verket till sin natur berör kyrkolagstiftningens område. I så fall uppstår spørsmålet, i vilken omfattning Riksdagen kan antagas vara villig upptaga ärenden, som tillhöra kyrkolagstiftningen. Vid åtskilliga tillfällen har Riksdagen härom uttalat sig.

Redan 1833 uppdrog Kungl. Maj:t åt en kommitté att uppgöra förslag till kyrkolag och kyrkostadgar. Förslaget, som huvudsakligen utarbetats av biskopen J. H. Thomander, avgavs 1846, men ledde icke till någon åtgärd och bragtes icke inför Riksdagen.

Sedan 1868 års kyrkomöte begärt kyrkolagens omarbetning, uppdrog Kungl. Maj:t 1869 åt en kommitté att besörja en revision av kyrkolagen. Förslag av denna kommitté, bland vars ledamöter ärkebiskopen A. N. Sundberg befann sig, avgavs 1873, men föranledde endast åtgärd av begränsad omfattning.

Vid 1888 års riksdag väcktes ånyo fråga om kyrkolagens revision. Lagutskottet avstyrkte motionen under förklaring, att det vore ändamålsenligare att fortgå på de partiella reformernas väg. Båda kamrarna, därav Andra kammaren utan votering, biföllo emellertid motionen, och Riksdagen anhöll, att Kungl. Maj:t täcktes låta utarbета dels ny kyrkolag, dels därpå grundade kyrkostadgar. Kungl. Maj:t uppdrog dock åt den kommitté, som 1890 tillsattes, och i vilken biskopen G. Billing ingick, endast uppgiften att utarbета förslag till ändringar i kyrkolagen.

Kyrkomötet 1903 hemställde på motion av landshövding F. Holmquist för andra gången om revision av kyrkolagen. Med hänvisning härtill inlämnade herr Hugo Hammarskjöld till 1905 års riksdag motion om samma revision under erinran bland annat, att i Finland, som icke syntes erbjuda gynnsammare förutsättningar för liknande lagstiftningsarbete än Sverige, den gamla kyrkolagen av år 1686 blivit 1868 utbytt mot en ny. Lagutskottet hemställde om bifall till motionen, som bifölls av Första kammaren, men avlogs av Andra kammaren.

Slutligen hemställde vid 1908 års riksdag herr K. J. Ekman om revision av kyrkolagen under framhållande bland annat, att de friare religiösa rörelserna vore stadda i fortgående utveckling, vilket föranledde frågan, i vad mån ett samarbete på grundvalen av gemensam tro kunde äga rum, och på vad sätt tidsenliga former för det religiösa livet kunde skapas. Lagutskottet avstyrkte motionen under uttalande, att det vore mera ändamålsenligt att fortgå på de partiella reformernas väg. Åtta reservanter hade emellertid velat tillstyrka motionen, som bifölls i Första kammaren och avlogs i Andra kammaren.

Det förefaller sålunda, som vore av Riksdagen de partiella reformernas väg tills vidare anvisad såsom mest gagnelig.

Utskottet tillåter sig först att i korthet återgiva vad som kunnat inhämtas från andra protestantiska länder i frågan om friare församlingsbildning.

De protestantiska länder med statskyrkoorganisation, med vilka jämförelse kan ske i nu föreliggande fråga om friare församlingsbildning, äro ganska få. I England, liksom överhuvud i protestantiska länder med reformert kyrkobilddning, har dissenterlagstiftningen fått sin snart sagt klassiska mark, varför också separatkyrkorna, som bildats vid sidan om statskyrkan, blivit synnerligen talrika. I den protestantiska delen av Tyska riket är den så kallade »Gemeinschaftsbewegung» av jämförelsevis

Utskottet.
Friare församlingsbildning i andra protestantiska länder.

yngre tillkomst och torde icke äga fastare former, även om den redan på vissa håll åstadkommit rätt svårlösta komplikationer. De länder, som kunna i detta sammanhang bliva föremål för mera bestämt aktgivande, äro i någon mån Skottland men framför allt Danmark och Norge.

I Skottland har ända sedan 1874 skillnaden i författning, bekännelse och gudstjänstordning mellan statskyrkan och frikyrkan varit så gott som ingen. Olikheten har bestått nästan uteslutande i statskyrkans ekonomiska beroende av staten. Därför har i verkligheten frikyrkan utgjort de personella församlingarnas kyrka och statskyrkan har varit de territoriella församlingarnas kyrka. Att förhandenvaron av dessa båda former för församlingsbildning varit gagnelig, bestyrker en flera decennier långvarig erfarenhet. Fromhetslivets egna intressen, det religiöst sociala arbetets för samhället så nyttiga utförande samt det teologiska studiet hava i lika mån utvecklats. Framför allt har i detta land, där religiösa stridigheter fordom så länge rådde, fördragsamhet och ömsesidigt erkännande inträtt. Bästa beviset härpå torde vara, att man därstädes nu synes vara ense om en förening av stats- och frikyrkan under bibehållande av varderas församlingstyper.

Större likhet med förhållandena i vårt land förete emellertid våra nordiska grannkyrkor.

Under inflytande av Grundtvigs tankar om nödvändigheten av större frihet inom den nationella kyrkan fick Danmark 1868 sin första »Valgmenighedslov». Den har senast 1903 blivit ånyo genomsedd. Med valgmenighet» förstår lagen den icke territoriella församling, som bildas av minst 20 hushåll, vilka anställa till föreståndare en person, som är eller kan bliva präst i den nationella kyrkan. Om minst 10 av stiftarna bo i samma territoriella församling, kunna de erhålla tillstånd att å lämplig tid bruka denna församlings kyrka. Församlingsordning upprättas i varje särskilt fall. Församlingen avlönar själv sin föreståndare, men en eller två annexförsamlingar kunna ansluta sig till den egentliga moderförsamlingen och dela den ekonomiska tungan. Alla kulthandlingar, som utföras av de territoriella församlingarnas präster, kunna ockå utföras av församlingens föreståndare och äga samma kyrkorättsliga giltighet.

Ursprungligen möttes förslaget om dylika personella församlingar med häftigt motstånd. Rikets samtliga biskopar utfärdade en gemensam förklaring, att förslagets genomförande skulle medföra den nationella kyrkans upplösning. En protest, undertecknad av bland andra 800 präster, insändes till Riksdagen. Säkerligen skall den allmänna meningen numera

medgiva, att de sålunda uttryckta farhågorna icke besannats. Tvärtom torde redan möjligheten att inom statskyrkan bilda personella församlingar hava varit till gagn. Det torde också kunna antagas, att denna församlingsbildning, även om den icke tagit några större dimensioner, utgjort en icke betydelslös utjämning mellan den officiella kyrkan och den omfattande religiösa rörelsen av huvudsakligen lekmannakrafter, som i Danmark benämnes »inre missionen».

En bekräftelse härpå utgör för övrigt den omständigheten, att man nu i Norge synes böjd att utvidga kyrkoorganisationen med en liknande församlingsbildning. Sedan därstädes år 1908 blivit tillsatt en kunglig kommission för att, bland annat, utarbeta förslag till reviderad författning för den norska kyrkan, har sagda kommission, vars ordförande varit sogneprest Th. Klaveness, jämte övriga förslag år 1911 inlämnat »Udkast til lov om sognebaandets lösning og valgmenigheder».

Detta förslag avviker i några här nedan nämnda avseenden från motsvarande danska lagstiftning. Så kan till präst för en personell församling godtagas även den, som icke avlagt akademisk examen, men i sin verksamhet visat sig äga kallelse och duglighet att betjäna en församling. För övrigt kan han anställas under vissa villkor som kyrkoherde eller annan prästerlig tjänstinnehavare även i territoriell församling. Vidare kan en personell församling i sin församlingsordning fastställa särskilda villkor för tillhörighet till församlingen. Yttermera kan en dylik församling tillerkännas rätt till avvikelse från eljest inom norska kyrkan bruklig ordning.

I sin motivering till detta lagförslag yttrar kommissionen följande: »I vår tid med dess starka utveckling av individualiteten händer det, att man nog kan erkänna andras fromhetsliv, men ändå icke helt och fullt tillgodogöra sig formen för deras uppbyggelse, emedan tanke- och känslolivet utvecklats på annat sätt. Vill man i vår tid bevara församlinglivet, så måste man därför lämna de olikartade grupperna, i synnerhet där en stark andlig rörelse avsatt särmärken, frihet att sammansluta sig inom det nationella kyrkosamfundets gränser. Gör man icke detta, utan vill med hjälp av sockengränsen tvinga alla in i samma led, så uppstår faran att man avsondrar och avskiljer det, som var levande och som självt skulle haft gagn av delaktigheten i kyrkans gemensamma arv.»

Vad angår förhållandena inom vårt land, anser utskottet, att läget sedan åtskillig tid tillbaka påfordrat den utredning angående friare församlingsbildning, som motionärerna föreslagit. Då konventikelplakatet 1858

Behovet av lagstiftning om friare församlingsbildning.

upphäfdes, och då sockenbandet 1859 löstes, voro dessa åtgärder utan tvivel av tiden påkallade. Samvetsfrihet och fromhet hava i lika mån haft gagn härav. Men saken hade även en annan sida. Genom dessa åtgärder rubbades vissa av de förutsättningar, på vilka nationens religiösa organisation vilade. I synnerhet måste svårigheten att konsekvent fasthålla församlingens territoriella karaktär snart uppstå. Man synes emellertid icke strax hava insett dessa följder. I varje fall träffade man ingen anstalt för att efter de nya förhållandena anpassa församlingens yttre former. Att härutinnan ägt rum ett förbiseende av allvarsam art torde numera ej kunna förnekas.

Under det halvsekel, som senast förflutit, har den livligaste utveckling ägt rum å olika områden inom samhället och icke minst inom det religiösa folklivet. De mest påtagliga bevisen härför utgöra de fria sammanslutningarna inom kyrkan. Säkerligen äro förändringarna i åskådning och arbetsmetod mycket djupgående även inom strängt kyrkliga kretsar, men därstädes hava de yttre nedärvda formerna bevarats, och förändringen ter sig därför icke så iögonfallande. På de håll däremot, varest det religiösa livet brutit sig nya strömfåror vid sidan om de gamla kyrkliga formerna, träder förändringen tydligt i dagen. Understundom har det gått därhän, att den gamla territorialförsamlingen i själva verket blivit upplöst i personella församlingar, grupperade kring kyrkliga eller frikyrkliga ledare.

Utskottet har icke att om denna utveckling uttala något omdöme vare sig i berömmande eller klandrande riktning. Utskottet har endast velat erinra om densamma för att framhålla det verkliga läget. Till ytterligare belysning kan tjäna att ur den statistiska framställning, som avgavs vid det så kallade frikyrkomötet i Stockholm 1910, meddela, att vid 1909 års slut de tre största frikyrkliga sammanslutningarna tillsammans räknade ett medlemsantal av 167,449 personer, därav ungefär 100,000 tillhörande Svenska Missionsförbundet.

Det låter visserligen säga sig, att nu anförda antal till frikyrkliga församlingar anslutna personer icke är synnerligen stort, om man jämför det med landets invånareantal i dess helhet. Och det är även oemotsägligt, att nationens religiösa behov i långt större omfattning tillgodoses av den kyrkliga organisationen än av de frikyrkliga sammanslutningarna, som inom henne bildats. Det kan därför också med skäl påstås, att den kyrkliga organisationen äger större anspråk på lagstiftningens intresse än de frikyrkliga sammanslutningarna.

Men härvid måste beaktas den anmärkningsvärda omständigheten, att,

med undantag för en grupp av metodister, befinna sig de frikyrkliga sammanslutningarna inom den nationella kyrkan. Därigenom blir i själva verket frågan om dessa sammanslutningar en kyrklig fråga av stor betydelse. Den vinner dessutom i räckvidd därigenom, att dessa sammanslutningar, trots sitt begränsade medlemsantal, utöva ett avsevärt religiöst inflytande på många, som icke definitivt ingått i deras led.

Om dessa friare sammanslutningar kvarstannat på det mera tillfälliga föreningslivets stadium, kunde man mot frågans upptagande invända, att lagstiftning i nu ifrågavarande omfattning icke vore påkallad. Men i verkligheten hava sagda sammanslutningar övergått till organisationer med församlingskaraktär. Härigenom hava ständiga och allt mera omfattande svårigheter uppstått för såväl det kyrkliga som det frikyrkliga församlinglivet, såsom fallet städse måste vara, då samfundsformer uppstå och vinna avslutning vid sidan om de officiellt erkända formerna. Så länge endast enstaka fall förekomma, föreligger möjligen ingen anledning att lagstifta. Men då företeelsen övergår till fasta och ständigt återkommande typer av organisation, kan samhället icke utan bestämda olägenheter dröja att tillse, huruvida lagbestämda rättigheter och skyldigheter böra fastställas.

För övrigt hava de förefintliga friförsamlingarna själva givit tillkänna sitt behov av större reda och klarhet i sin ställning inom folksamhället. Såsom av i det föregående lämnad historik framgår, gjordes, på yrkande från bland annat även frikyrkligt håll, under åren 1899—1911 försök att genom lagstiftning för så kallade ideella föreningar bereda dessa friförsamlingar en lagfäst tillvaro. Försöket ådagalade, innan det uppgavs, att friförsamlingarnas särkynne såsom religiösa sammanslutningar ansågs påkalla en från all annan föreningslagstiftning skild lag för religiösa föreningar.

Behovet av laga bestämmelser angående friare församlingsbildning framgår likaledes av de senast vid 1912 och innevarande års riksdagar gjorda framställningar om befogenhet för lekman att med önskad legal verkan utföra vissa kulthandlingar, t. ex. dop. Bifall till dylik framställning måste enligt utskottets mening förutsätta att vederbörande friförsamling och dess föreståndare vid prövning befunnits lämpliga såsom erkända religiösa organisationer och erkända offentliga funktionärer. Lagstiftningen måste alltså fastställa formerna för ernående av sådant erkännande.

Till ytterligare bestyrkande av behovet av nu åsyftad lagstiftning kan jämväl tjäna det uttryck ledaren av Svenska Missionsförbundet, förre lektorn P. P. Waldenström, givit åt sin önskan om friare församlingsbildning. Vid åtskilliga tillfällen har han uttalat sig härom. Vid kyrkomötet

1909 yttrade han: »Vi ha i Sverige en statsadministration, som tillgodoser de administrativa intressena i landet, med vissa områden, som kallas län; vi ha ock en institution, som tillgodoser de rättsliga, juridiska intressena i landet, med vissa bestämda områden, de så kallade domsagorna. På samma sätt skulle statskyrkan ersättas med en institution, som, bunden vid socknarna, hade att tillgodose de andliga, de religiösa intressena. Prästerskapet där skulle vara statens representanter för att bevaka de andliga intressena i statens syfte, för statens ändamål. Sedan skulle det vara för alla, som på allvar ville vara kristna, *fritt att inom dessa socknar bilda kristna församlingar.*»

Utskottet delar ingalunda den anförda talarens mening, att statskyrkan bör utbytas mot en annan statsinstitution, som skall vara ny, men dock vara alldeles lika omfattande, äga alldeles samma prästerliga tjänstemän och fortfarande tillgodose nationens religiösa intressen. Vad som under sådana omständigheter i verkligheten skulle utbytas, är svårt att finna. Utskottet har emellertid anført ovanstående yttrande för att fästa uppmärksamheten vid det uttalade önskemålet, att liktänkande må kunna inom territorialförsamlingen bilda personella församlingar under av lagstiftningen godtagna former. Och utskottet förmenar, att ett bifall till motionen skulle innebära ett bifall till sagda önskemål.

Inom den nationella kyrkan bör minoritetens rätt tillvaratagas genom friare församlingsbildning.

Med det nu sagda anser sig utskottet hava påvisat, att behov av utredning angående friare församlingsbildning föreligger. Att utskottet härvid erinrat om de frikyrkliga sammanslutningarna, torde vara naturligt. Men av denna omständighet får icke dragas den slutsatsen, att utskottet anser en utredning böra företagas enbart eller ens huvudsakligast med tanke på dem, som redan organiserat sig i friförsamlingar, så godt omständigheterna det tillåtit. Det har icke sällan visat sig, att rörelser, som redan organiserat sig, ogärna eller åtminstone först efter viss betänketid ingå på ändringsförslag. På grund härav vågar utskottet icke förvänta något livligare bifall från redan förefintliga friförsamlingar, men föreställer sig utskottet i varje fall att dessa friförsamlingar och deras representanter icke kunna hava något att invända mot åstadkommande av friare församlingsformer inom kyrkan till deras tjänst, som vilja därav begagna sig.

Utskottet anser att den föreslagna reformens värde är förnämligast av *förebyggande* art. Dess betydelse torde kunna sammanfattas så, att den ger den kyrkliga organisationen förmågan att vidga sig efter tidens och människornas krav. Den tillförsäkrar utrymme åt olika riktningar. Den till-

varatager minoritetens rätt och strävar att såvitt möjligt förekomma ofruktbara religiösa slitningar.

I en kyrkoorganisation, som omfattar så gott som ett helt folk, måste givetvis finnas olika ståndpunkter, några i närmaste anslutning till den mera officiella åskådningen, andra mer eller mindre avlägsna härifrån, men alla på något sätt fästade vid den religiösa tradition, som det gemensamma samfundet representerar. Numera är tydligtvis det gamla samhällsidealet, att få alla att tänka lika, tala och tro lika, uppgivet. Det finnes under sådana förhållanden endast två vägar att välja: antingen en upplösning så småningom i lika många separatsamfund, som det gives riktningar, eller ock frihet inom det gemensamma samfundet för olika riktningar. Utskottet håller den sista vägen för den riktiga. Att vid dess beträdande friheten måste iakttaga de gränser, vilkas kränkande skulle betyda samfundets sprängning, är givet. Men å andra sidan är samfundet intresserat av att medgiva största möjliga tanke- och rörelsefrihet, enär denna tillförsäkrar åt det hela den rikedom, som livets större mångfald och skiftning städse medför.

Tillämpas det nu sagda på enskilda fall, så betyder det, att möjlighet bör beredas åt den minoritet, som kan tänkas av olika anledning uppstå, att kvarbliva inom den nationella kyrkoorganisationen genom att därstädes bilda egna församlingar.

Anledningarna till sådan församlingsbildning kunna vara av mycket olika slag. I våra dagar har individualiteten utvecklats därhän, att det ofta nog är omöjligt för en församlingspräst att vara för alla församlingsmedlemmar vad han borde vara. Det behöver icke vara något personligt fel å någondera sidan. Det kan helt enkelt vara så stor skillnad i tanke- och känsloliv, att förbindelse icke uppstår. En del av församlingen kan till sist befinna sig utanför församlingsledarens räckvidd och känna sig i saknad av den religionsvård, som åstundas.

I andra fall kunna verkliga missförhållanden av personlig eller saklig art föreligga. Det kan vara lynnes- eller karaktärsfel. Det kan vara lärotvister, stundom å ganska oväsentliga punkter o. s. v. Det vore en fördel, om möjlighet funnes att avveckla dylika konflikter inom samfundsramen, i stället för att såsom nu anvisa söndring och skilsmässa för alltid såsom den enda lösningen. Det bör i dessa och liknande fall givas tillfälle för de intresserade att bilda församling inom kyrkosamfundet.

Utskottet anser sig icke böra närmare ingå på undersökning angående detaljerna i en eventuell lagstiftning angående friare församlingsbildning. Dessa detaljer tillhöra givetvis den begärda och nödvändiga utredningen.

Åtskilligt material till tjänst för denna utredning föreligger i erfarenheten från andra protestantiska länder, där motsvarande förhållanden redan framkallat lagstiftningsåtgärder eller förberedande undersökningar. Men sannolikt måste på åtskilliga punkter andra bestämmelser träffas för att i vårt land tillmötesgå behoven. Så torde exempelvis böra beaktas de uttalanden, som gjorts såväl i kyrkomötet som eljest angående nödvändigheten att bereda lekmän vidgad befogenhet på det religiösa arbetsfältet. Dessa uttalanden kräva uppmärksamhet icke minst i en tid, då på grund av prästbrist församlingsvården mångenstädes endast med svårighet kan tillgodoses. Tvenne grundsatser synas emellertid i denna och liknande frågor böra behärska utredningen. Å ena sidan måste tillses, att det väsentliga i kyrkosamfundets trosliv och organisation bevaras. Å andra sidan måste inom kyrkosamfundet medgivnas den rörelsefrihet, utvecklingen visar vara behövlig och gagnelig.

Utskottet vill slutligen framhålla, att tvekan nog kan uppstå, huruvida tidpunkten är gynnsam eller icke för en reform av det slag, motionen avser. Man kan undra, om icke större enhetlighet i tänkesättet på det religiösa området borde avvaktas. Men fara är att utvecklingen icke går i riktning mot enhetlighet i meningar. Utskottet har för sin del trott sig finna, att det enande allt mer måste sökas på viljans och arbetsuppgiftens område. Arbete för gemensamma uppgifter med frihet att välja mellan olika arbetsmetoder utgör nog den mark, på vilken samförstånd bäst framväxer. Det föreliggande förslaget utgår tydligen från denna uppfattning, då det åsyftar att bereda utrymme för individuell frihet på ett arbetsfält, som fortfar att vara gemensamt.

Med anledning av det sagda hemställer utskottet,

att Riksdagen ville i skrivelse till Konungen anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta utreda, huruvida och under vilka villkor en friare församlingsbildning inom svenska kyrkan kunde äga rum, samt för Riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kan föranleda.

Stockholm den 3 april 1913.

På utskottets vägnar:

HUGO HAMMARSKJÖLD.

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet hade närvarit: herrar Hammarskjöld, Stadener, Hallberg, Sandler, Bergqvist, Oscar Olsson och Valerius Olsson.

Reservation

av herrar *Hammarskjöld*, *Bergqvist* och *Valerius Olsson*, vilka ansett, att utskottet bort hemställa,

att förevarande motion icke måtte till någon Första kammarens åtgärd föranleda.

av herr *Oscar Olsson* beträffande vissa delar av motiveringen.
